

УДК 378:51+37.091.3

С. О. Карплюк,

кандидат педагогічних наук, старший викладач  
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

### **РОЛЬ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ У КОНТЕКСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОНАВЧАННЯ УЧНІВ**

*У статті проаналізовано роль мотиваційного компонента щодо використання ідей колективного навчання у професійно-педагогічній діяльності вчителів інформатики загальноосвітніх навчальних закладів. Досліджено мотиви, які спонукають педагогів до використання взаємонавчання. Наведено статистичні дані оцінювання мотиваційної сфери вчителів інформатики в ході його застосування.*

Формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, розвивати та примножувати цінності громадянського суспільства, як засвідчено основними концептуальними положеннями "Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті", концепції "Про розвиток загальної середньої освіти", потребує вдосконалення традиційних та пошуків якісно нових способів організації навчально-виховного процесу.

Одним із підходів до організації навчання, що дозволяє суб'єктам пізнавальної діяльності отримувати й багаторазово використовувати знання на практиці, розвивати самостійність, комунікативні уміння є колективний спосіб (КСН або взаємонавчання), розроблений О. Г. Рівіним та адаптований до умов і вимог сучасної школи В. К. Дяченком та його послідовниками. Колективне навчання є вираженням суспільної потреби у більшій кількості освічених людей, що має свою історію становлення та розвитку, а також традиції щодо практичної реалізації. Внутрішню організацію цієї форми довгий час розуміли як керівництво навчальною діяльністю старших, більш підготовлених та освічених учнів (моніторів), що навчали інших, керуючись вказівками вчителя, роль яких зводилася, в основному, до нагляду за учнями та роботи з моніторами.

Ідея взаємонавчання (колективне навчання, КСН – колективний спосіб навчання, КВН – колективне взаємне навчання), що виникло як альтернатива існуючим традиційним способам організації навчальної діяльності, у сучасній педагогічній практиці постійно модернізується та отримує все більше розповсюдження у системах навчання різних країн світу, оскільки сприяє досягненню вищих результатів засвоєння знань і формування умінь, відкриває можливості для співпраці, дає змогу реалізовувати природне прагнення кожної людини до спілкування. Дослідження мотивів, які спонукають учителів інформатики до використання форм, методів, засобів колективного навчання є метою даної статті.

За наслідками проведеної на етапі попередньої експериментальної роботи (праць психологів та педагогів Б. Г. Ананьєва, О. О. Бодальова, Н. В. Кузьміної, Ю. М. Кулюткіна, Б. Ф. Ломова, К. К. Платонова, Г. В. Суходольського, Н. Ф. Тализіної та ін.) виявилось, що загальна структура досліджуваного виду професійної діяльності вчителів інформатики містить такі компоненти: цілемотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та результативний.

Завданням експериментальної роботи було проведення якісно-кількісного порівняльного аналізу підготовки вчителів до взаємонавчання учнів серед представників різних груп крізь призму виділених структурних компонентів їх професійно-педагогічної діяльності. Результати такого аналізу мали підтвердити чи спростувати гіпотезу про рівень їх готовності до зазначеного виду діяльності. Розглянемо більш детально особливості прояву мотиваційного компонента професійно-педагогічної діяльності вчителів інформатики у контексті організації ними взаємонавчання учнів основної школи.

Мотиваційний компонент – система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивація – це вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання особи до діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей чи цілей організації [1: 88]. Розуміння змісту мотивації – головний показник рівня професійної підготовки вчителя. Дослідженням мотиваційної сфери займався цілий ряд зарубіжних (В. Зігерт, С. Керролл, А. Маслоу та ін.) та вітчизняних науковців (Л. І. Божович, Г. А. Ковальов, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, В. С. Мерлін, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Вивчення природи мотивації особистості має важливе значення у нашому дослідженні, тому представлений блок моделі включає показники, що характеризують і розширюють уявлення вчителів інформатики про процес взаємонавчання, оскільки саме мотиви впливають на діяльність і поведінку педагога, та проявляються у свідомості як об'єкт або мета, до якої спрямована пізнавальна діяльність.

Мотив (від лат. *moveo* – штовхаю, рухаю) – спонукальна причина дій, вчинків людини (те, що штовхає до дій). Це сам процес і результат об'єктивації мети в предметі, а також процес її "зняття", присвоєння суб'єктом в результаті суспільно-історичної практики [2: 43]. Мотив – це продукт і умова співставлення зовнішнього і внутрішнього середовища, потреби і предмета її задоволення; результат і передумова присвоєння заданих ззовні соціальних цінностей (соціопсихічний); наслідок і

вирішальний фактор породження в процесі творчої діяльності суспільно значимих продуктів (особистісний) [3].

Мотиви на різних рівнях активності поведінки є специфічними утвореннями за своєю природною структурою і характером внутрішньорівневих зв'язків, що частина науковців стверджує, що доцільно описувати їх в особливих категоріях. У розумінні С. О. Смірнова, мотив "у дійсності це сплав різноманітних мотивів різного ієрархічного рівня, – і тому... мотив діючий є таким же індивідуальним і неповторним, як сама діяльність. Але мотив характеризує не стільки особистість, скільки обставини, в яких вона опинилась у процесі життя. Мотив – це наявність відношення до діяльності, до світу в цілому, відношення, що стоїть біля витоків усієї суб'єктивної феноменології психіки" [4: 134-142]. Мотивами можуть бути: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини.

За змістом діяльності Л. І. Анциферова, В. С. Мерлін, М. Г. Ярошевський виділяють наступні групи мотивів: широко соціальні, вузько соціальні, професійні, пізнавальні, мотиви досягнення, утилітарні.

Виходячи з мети та завдань дослідження, припускаємо, що рівень підготовки вчителів інформатики до взаєнавчання залежить від таких мотивів:

– *соціальні мотиви* (потреба створювати підґрунтя для взаємодії між суспільством та особистістю в широкому розумінні; задовольняти соціальне замовлення суспільства щодо підвищення ефективності галузевого досвіду; задовольняти замовлення суспільства, що пов'язана з підготовкою учнів до суспільно-корисної комунікації);

– *професійні мотиви* (потреба вдосконалювати процес викладання предметів природничо-математичного циклу; потреба підвищувати власну кваліфікацію (категорію); викладати матеріал на високому професійному рівні; підвищувати рівень якості знань учнів під час вивчення інформатики; підвищувати рівень міжособистісної взаємодії учнів у процесі навчання; формувати здорову конкуренцію в шкільному колективі);

– *утилітарні мотиви* (потреба виконувати вимоги адміністрації; утвердитися серед колег; бути конкурентоспроможним; отримати схвалення адміністрації; одержати матеріальну винагороду (премії, гранти, підвищення заробітної платні); підвищити службовий стан).

Статистичний матеріал щодо оцінки мотиваційної сфери в ході застосування основ теорії та практики взаєнавчання був отриманий на основі методикою О. В. Смірнова. Вчителям було запропоновано дати відповідь на запитання: "Які із запропонованих мотивів спонукають Вас до застосування взаєнавчання в професійно-педагогічній діяльності?".

У ході дослідження було визначено мотиваційний комплекс щодо впровадження взаєнавчання вчителями інформатики як співвідношення усіх трьох груп мотивів. Отримані за методикою О. В. Смірнова [5: 117-212] результати представлено у таблиці 1, їх ілюструє рис. 1. Вони відображають якісну характеристику результатів оцінювання мотивів учителями у порівнянні. Порівняльний аналіз результатів оцінювання рівня значущості мотивів, які спонукають педагогів до реалізації процесу взаєнавчання, свідчить про поступове збільшення кількісних значень відповідних оцінок від достатнього рівня до високого (табл. 1, рис. 1).

У цілому на констатувальному етапі експерименту найменш значущими для вчителів інформатики усіх трьох груп (високого, середнього та достатнього рівнів) виявилися соціальні мотиви (0,72 – високий, 0,69 – середній, 0,66 – достатній), що на сучасному етапі розвитку нашої держави обумовлено оновленням її суспільно-економічного устрою, нестабільністю політичних відносин, декларативністю ставлення держави до освіти та освітан.

Водночас, серед зазначених мотивів учителі надають перевагу потребі задовольняти соціальне замовлення суспільства щодо підвищення ефективності галузевого досвіду (0,73 – високий, 0,70 – середній, 0,67 – достатній рівні). Це, на наш погляд, пояснюється тим, що вчитель, який впроваджує елементи взаєнавчання, спрямований на формування активної взаємодії, виділення важливості комунікативних аспектів (0,71 – високий, 0,69 – середній, 0,65 – достатній), водночас, залишається справжнім фахівцем своєї справи, оскільки колективне навчання використовується ним як засіб досягнення замовлення суспільства в освітній галузі.

Таблиця 1.

**Результати оцінювання вчителями інформатики мотивів, які спонукають до використання взаєнавчання в професійно-педагогічній діяльності**

Групи мотивів	Відносна частота				$\hat{N}$
	Високий	Середній	Достатній		
Соціальні (1)	0,72	0,69	0,66		22,45
Утилітарні (2)	0,89	0,84	0,84		35,61
Професійні (3)	0,92	0,87	0,84		7,37

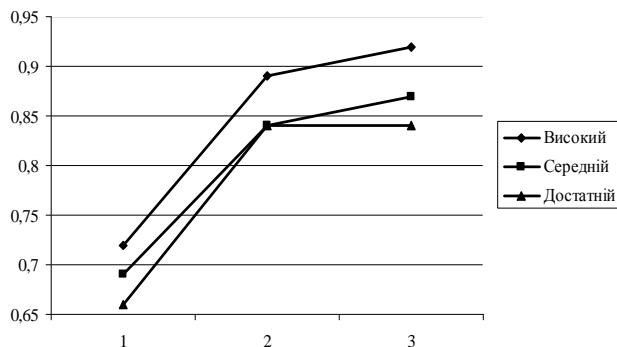


Рис. 1. Полігон відносних частот мотивів, які спонукають до використання взаємонавчання в професійно-педагогічній діяльності вчителів інформатики.

Необхідно наголосити, що професійні (0,92 – для високого, 0,87 – середнього, 0,84 – достатнього рівнів) та відповідно утилітарні (0,89 – високий, 0,84 – середній, 0,84 – достатній) мотиви практично рівнозначно оцінюються вчителями як найбільш значущі (I і II рангові місця). Такі результати можна пояснити тим, що для них оволодіння основами професійної діяльності за будь-яких умов (соціальних, економічних, політичних) залишається найважливішим пріоритетом (професійні мотиви посідають найвище рангове місце).

Однак, відсутність стабільності у суспільному розвитку країни активізує практичні (утилітарні) запити вчителів. Разом із професійним зростанням педагог прагне забезпечити своє існування в суспільстві (матеріально), тому утилітарні мотиви займають другу рангову позицію в системі мотивів, але їх середні показники для всіх груп учителів близькі за своїми значеннями до професійних.

Мотиви щодо необхідності вдосконалення процесу викладання предметів природничо-математичного циклу посідають серед професійних високе рангове місце (0,93 – високий, 0,89 – середній, 0,86 – достатній рівні), що підтверджує внутрішній ранговий розподіл соціальних мотивів для вчителів, оскільки високе місце зайняв мотив забезпечення соціального замовлення суспільства щодо підвищення ефективності галузевого досвіду. До того ж, упровадження взаємонавчання, на їх думку, підвищує рівень якості знань учнів (0,92 – високий, 0,88 – середній, 0,85 – достатній рівні – середня позиція), що завжди залишається актуальною проблемою під час викладання дисциплін природничо-математичного циклу. За таких умов, як підтверджують результати дослідження, підвищення рівня міжособистісної взаємодії учнів для вчителів залишається другорядною проблемою (найнижчий ранг: 0,90, 0,85, 0,81), тому що вони не розглядають її як засіб досягнення високих результатів навчання, оскільки вважають інформатику наукою конкретною та індивідуальною.

У ході пілотажного опитування вчителі виділяли серед утилітарних мотивів, що спонукають до реалізації досліджуваної проблеми в практичній діяльності, потребу утвердитися серед колег (0,87 – високий, 0,79 – середній, 0,80 – достатній рівні) та підвищення службового стану (0,87 – високий, 0,81 – середній, 0,82 – достатній рівні). Однак, у ході констатувального етапу експерименту зазначені мотиви посіли найнижчі рангові позиції. Це, на нашу думку, пояснюється втратою їх значення в сучасних умовах на фоні глобалізаційних процесів, інтенсивного розвитку всіх ланок господарства.

Важливо відзначити, що процеси міжнародної інтеграції України також впливають на визначення потреб утилітарного характеру. Водночас, відчувається залежність сучасного вчителя (особистісна та професійна) від шкільної адміністрації: мотиви, що визначають зазначені характеристики, також високо оцінюються (0,90 – високий, 0,88 – середній, 0,88 – достатній рівні та 0,90, 0,86, 0,85 – відповідно).

Вагомим для вчителя є також мотив одержання матеріальної винагороди, оскільки в сучасних соціально-економічних умовах заробітна платня педагога не завжди відповідає вимогам споживчого кошика, й учителі змушені впроваджувати нововведення у навчальну діяльність для покращення свого матеріального стану. Таким чином, професійні та утилітарні мотиви фактично визначають зміст професійної діяльності та взаємодоповнюють один одного в межах досліджуваної проблеми.

Проведене опитування підтвердило висунуту нами гіпотезу про необхідність посилення уваги до формування мотиваційного компонента в напрямі його соціального спрямування для забезпечення ефективності спеціальної підготовки педагогів щодо впровадження колективних форм навчання в освітній процес. Відтак, включення вчителя інформатики в організацію взаємонавчання учнів основної школи потребує спеціальних знань, умінь та якостей, які мають формуватися під час його професійної підготовки.

Отже, наявний рівень підготовки учителів інформатики до взаємонавчання учнів основної школи не відповідає сучасним потребам суспільства, що зумовлює необхідність узагальнення досвіду професійно-педагогічної підготовки та вимагає оновлення теоретико-методологічних засад проблеми навчання учнів у колективі, розроблення педагогічної технології, яка формуватиме необхідне інформаційне середовище на основі активної педагогічної взаємодії викладача й студента.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
2. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Эксмо, 2006. – 1135 с.
3. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 382 с.
4. Смирнов С. А. Технологии в образовании / С. А. Смирнов // Высшее образование в России. – 1999. – № 1. – С. 55–62.
5. Смирнов А. В. Статистическая обработка анкет, содержащих бальные шкалы / А. В. Смирнов, Р. А. Смирнов // Резервы интенсификации учебно-воспитательного процесса педвуза : межвуз. сб. науч. трудов. – Кострома : КГПИ, 1990. – 154 с.

Матеріал надійшов до редакції 08.11. 2010 р.

#### ***Карплюк С. А. Роль мотивационного компонента профессионально-педагогической деятельности учителей информатики в контексте организации взаимообучения учеников.***

*В статье проанализирована роль мотивационного компонента по использованию идей коллективного обучения в профессионально-педагогической деятельности учителей информатики общеобразовательных учебных заведений. Исследованы мотивы, побуждающие педагогов к использованию взаимообучения. Приведены статистические данные оценки мотивационной сферы учителей информатики в ходе его применения.*

#### ***Karplyuk S. O. The Role of Motivational Component in Computer Science Teachers' Professional Pedagogic Work in the Context of Students' Interactive Learning Management.***

*The article analyzes the role of motivational component in the process of interactive learning in computer science teachers' professional pedagogic work in the educational establishments. The motives, inducing teachers to use interactive learning are investigated. The article also presents static data of assessment computer science teachers' motivational sphere in the course of its application.*